

Soruşturma: Vakıf ve Sivil Toplum

“Vakıflar Geçmiş ve Gelecek Arasındaki Çağdaş Köprülerdir”

Namık Ceylanoğlu

Türkiye’de yapılan vakıf araştırmalarını değerlendirir misiniz? Bu konuda neler yapılabilir? Vakıf araştırmalarının günümüzde hangi konular yer almalıdır?

Aslında bu değerlendirmeyi yapabilmek son derece zor olup, bugüne kadar bu verileri bir araya toplayan bir çalışma yapılmamıştır. Ancak günümüzde internetin yaygın kullanımı sonucu gelişen arama motorları aracılığıyla bu konuda önemli bir derinlik kazanılmaya başlanmıştır. Vakıflar toplumsal ve kültürel hayatımız açısından çok önemli bir yere ve geçmişe sahip kurumlardır. Vakıf kurumu kuruldukları tarihten günümüze gelebilmiş ve ayakta kalabilmiş nadir kurumlardan biridir. Tarih boyu yaşanan olağanüstü koşullara rağmen bu kurum gelenlerle gidenler arasında hep bir köprü oluşturmuştur. Tüm araştırmalarda olduğu gibi vakıf araştırmaları da tarihsel bir kesit içerisinde belirli açılardan bir konunun araştırılması şeklinde yapıldığından özellikle vakıf medeniyetinin beşiği olan ülkemizde ancak genel bir değerlendirme yapmak mümkündür. Bunu yaparken geçmişle gelecek arasında günümüze oldukça geniş bir alan ayırmak gerekmektedir.

Ülkemizde yapılan vakıf araştırmaları ço-

ğunlukla üniversiteler, Vakıflar Genel Müdürlüğü, mali sektör, bağımsız araştırmacılar ve TÜSEV gibi konuyla ilgili bazı vakıflar tarafından yapılmaktadır. Vakıf kurumuna ilişkin bilimsel literatürümüzde bir hayli eser vardır. Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün araştırmaları ağırlıklı olarak mazbut ve mülhak vakıflara odaklanmakta, bunlar dışındaki vakıflara yaklaşımda ise toplumsal sorunlar nedeniyle hayırseverlik başta olmak üzere tarihî eserlerin ve kültürel değerlerin korunması gibi kavramların ve hayır kurumu anlayışının öne çıktığı görülmektedir. Bu tür araştırmalarda genelde vakıfların yoksulluk ve açlık gibi çok önemli sosyal ve ekonomik sorunlara doğrudan yaptıkları aynı ve nakdi yardımlar öne çıkmakta, ancak yeni Medeni Kanun’a göre kurulan vakıfların demokrasi, insan hakları, çevre, sosyal politika, siyaset bilimi, hayvan hakları, kadın hakları, özürllüler, çocuklar, ayrımcılıkla mücadele, sığınmacı ve göçmen hakları, sosyal refah ve benzeri birçok sorunlu alandaki faaliyetlerine yer verilmemekte veya bu alanlara dönük ilgi çok sınırlı kalmaktadır.

Vakıfların değişen sosyal ihtiyaçlara ve toplumsal meselelere uyum sağladıkları bir gerçektir. Zira toplumsal talep geleneksel vakıf amaçlarını zorlamakta ve vakıflar bir

TÜSEV Genel Sekreteri - namik@tusev.org.tr

Yayınlarından Seçmeler: AB’ne adaylık sürecinde demekler ve vakıflar. (2001). (Zekâi Baloğlu ile birlikte). • Türkiye Üçüncü Sektör III. Ulusal Konferansı. İstanbul: TÜSEV Yayınları. • Yeni medeni kanun bağlamında vakıflar: XIX. vakıf haftası kutlamaları nedeniyle düzenlenen panele ilişkin rapor. (2001). İstanbul: TÜSEV Yay.

anlamda bugüne kadar hiç düşünülmeyen talep ve amaçlara yönelmektedir. Bu durum vakıf araştırmalarına da yansımakta, vakıfları sadece hayırseverlik boyutuyla inceleyen yaklaşımda önemli değişiklikler yapılması ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Üniversitelerin bu konuda yürüttüğü araştırmalar ise genellikle vakıfların sadece bir özelliği olan para kaynaklı kuruluşlar olmalarına ve vakıfların hukuki yapı ve sorunlarına yönelik olmaktadır. Burada da genelde işletme mantığıyla vakıflara yaklaşmaktadır. Bağımsız araştırmacılar da Vakıflar Genel Müdürlüğüne benzer bir yaklaşım sergilemekte ve vakıf eserlerini arkeoloji, sanat tarihi ve hukuk perspektifinden incelemekle yetinmektedir. Mali sektör ise vakıf sektörünü önemli bir mali kaynak olarak görmekte ve az sayıda da olsa yapılan araştırmalar ülke konjonktürüne bağlı olarak gündem değiştirmektedir. Diğer taraftan vakıfların paralarının devlet bankalarına yatırılması zorunluluğunun yakın tarihte Danıştay kararıyla ortadan kaldırılmasıyla birlikte konuya mali sektörün yeniden ilgi göstereceği öngörülmektedir.

Öte yandan, vakıflar konusunda araştırma yapan TÜSEV gibi vakıflar da vardır. Ancak bu araştırmalar kaynak sıkıntısı sebebiyle süreklilik gösterememektedir. Kısacası ülkemizin tarihi ve kültürel mirası nedeniyle eski ve yeni vakıflar arasındaki mevcut ayırım, vakıf araştırmalarına da yansımaktadır. Oysa vakıf araştırmalarının gündeminde öncelikle günümüz koşullarına uygun olarak, bir para kurumu olan vakıflarda varlık yönetimi, istihdam, vergisel konular ile yatırım ve günümüze uygun hizmet konuları da incelenmeli, burada kazanılacak bilgiler doğrultusunda vakıf kurumu yeniden yapılandırılmalıdır. Vakıf amaçlarının çeşitlenmesi ve günümüz taleplerine ne derece uygun olduklarının irdeelenmesi gerekmektedir.

Vakıf hayatını yakından ilgilendiren kamu yararı ve iyi yönetim konularına da ilgi gösterilmelidir. Avrupa Birliği üyelik süreci ve vakıf mevzuatı karşılaştırmaları Türk

vakıfları açısından öncelikle incelenmelidir. Bunların yanı sıra vakıfların günümüze taşıdığı kültür mirasının dünyaya tanıtılması için çalışmalara uluslararası boyutta devam edilmelidir.

Avrupa Birliğinde, ortak bir “vakıf” tanımının olmaması AB’ye giriş sürecinde olan Türkiye’nin karşısına hangi sorunları çıkarabilir ve bu sorunlar nasıl aşılabilir?

Şu anda Avrupa Birliğinde ortak bir vakıf tanımı olmamasına rağmen bu alanda değişik pek çok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Ayrıca AB ülkelerinde gerek yapı gerek hizmetlerde benzerlik gösteren bir vakıf anlayışı vardır. Ancak tarihsel ortak köklerine rağmen, vakıf kanunları ülkeler bazında oldukça büyük farklılıklar içermektedir. Bunu AB ülkeleri bazında yapılacak mukayeseli bir çalışmada açıkça görmek mümkündür. Örnek olarak yirminci yüzyılın başında vakıf kurumunu sadece yasal amaçların karşılanması bağlamında değerlendiren, bunun için de asgari mal varlığı şartına gerek görmeyen, ancak devlet denetimini öne çıkaran Hollanda’da vakıf sayısının hızla artmasına karşın 2003 yılı itibarıyla sadece 473 kamu yararlı vakfın varlığından söz edilen Fransa’da kamu yararı, asgari mal varlığı ve çok sıkı devlet denetiminde ısrar edilmesi ortak bir vakıf tanımında birleşmeyi bu tarihsel gelişmeler çerçevesindeki farklılıklar nedeniyle oldukça zorlaştırmaktadır.

Bu durum ulusal vakıf yasalarının harmonizasyonunun çok arzu edilmediğini göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında bir Avrupa Vakfı Kanunu ihtiyacının şu an Avrupa’da mevcut olan zengin geleneğin yok edilmesine neden olacağından endişe edilmektedir.

Bundan dolayı Avrupa Vakfı görüşü, Avrupa Ekonomik Çıkar Grupları (EEIG), Avrupa Şirketi (Societas Europa) ve Avrupa Kooperatif Toplumu (SCE) gibi sert siyasi muhalefet ile karşı karşıya kalan bu yapılanma önerileri opsiyonel bir enstrüman

olarak gündemdeki yerini almaktadır. Bu nedenle Avrupa Vakfi konusu ne hukukçular arasında tartışılmakta ne de Avrupa Komisyonu konuya gerekli önemi vermektedir. Odaklandıkları yegâne konu Avrupa Şirket Tüzüğü'dür.

Ancak Mayıs 2000'de bazı hukukçular tarafından bir uluslararası konferansta dile getirilen Avrupa Vakıf Hukuku konusu yavaş yavaş taraftar bulmaya ve ses getirmeye başlamıştır. Buna rağmen Avrupa Vakfi fikrini desteklemeye başlayanlar hâlâ harmonizasyon işine şiddetle karşı çıkmaya devam etmektedirler.

2003 yılında AB komisyonu Avrupa Vakfi fikrini kendi eylem planı kapsamına alarak kısa vadede yasal görüşleri bir araya toplamaya başlamıştır. Bu durum aslında geçen zaman içinde AB ülkelerinde konunun ciddiyetine dair bir farkındalık oluştuğuna da işaret etmektedir. Bu girişimlere bir örnek Avrupa Vakıfları Karşılaştırmalı Hukuku (European Foundation Comparative Law) olup, Avrupa Vakıflar Merkezinin AB Komitesince yürütülmektedir. Araştırma değişik kültürel ve yasal çevreler temelinde bir ön çalışma yapılmasını, değişik bölgelerden yasal ve mali düzenlemeler hakkında bilgi toplanıp konunun mukayeseli bakış açısından sunulmasını amaçlamaktadır. Araştırma Avrupa vakıf dünyasının her ülkede vakfın tanımından, amaçlara ve yapısına kadar değişik alanlarda son derece karmaşık özellikler sergilediğini ve ortak paydada buluşmanın zorluğunu ortaya koymaktadır. Ancak Avrupa Vakıflar Merkezi üyeleri temelinde görülen bazı ortaklıklar ise ortak bir vakıf tanımına ulaşılması yolunda atılmış bir başlangıç noktası oluşturmaktadır. Ortak vakıf tanımında ortaya çıkan parametrelerden bazılarını şöyle sıralamak mümkündür:

Ortak bir vakıf tanımı temelinde söz konusu olan ortak özellikler vakıfların bağımsız, kar amacı gütmeyen ve sürekliliği olan gelir sahibi kuruluşlar olmalarıdır. Her zaman olmasa da genelde ana varlık şartı olan, yönetim kurullarınca yönetilen ve

üye esaslı olmayan kuruluşlardır. Ayrıca özel amaçlı vakıflar (aile vakıfları gibi) hariç tüm vakıfların kamu yararına yönelik hizmet ve kaynak aktarımında buldukları gözlemlenmektedir.

Yapısal özellikleri bazında Avrupa vakıflarının ortak noktası ana varlık ve yönetim kurullarıdır. Vakıfları faaliyetlerine göre işlevsel ve bağışçı vakıflar olarak iki gruba ayırmak mümkündür, ancak ülkemizde sadece işlevsel vakıflar mevcuttur.

Amaçları çerçevesinde AB ülkelerinde vakıfların sadece yarısının kamu yararına çalıştığı, pek çok ülkede özel amaçlarda da çalışmalarına izin verildiği, Hollanda'da vakıfların yasal olmak koşulu ile her amaca yönelik çalışabildikleri görülmektedir.

Kuruluş ana varlığı açısından vakıflar amaçlarına göre farklılık gösterse de tüm vakıfların bir asgari sermayeye ihtiyaçları olduğu gibi bazı AB ülkelerinde kuruluş ana varlığı şartı yoktur. İsveç, Danimarka ve Hollanda hariç diğer AB üyesi ülkelerde vakıfların kuruluşları devlet tescilini gerektirmekte, esas amaçlarını gölgede bırakmamak ve haksız rekabet yaratmamak koşuluyla iktisadi faaliyetlerine izin verilmektedir.

Yetkili makam ve bu makamın denetim gücü farklılık gösterse de tüm AB vakıfları *devlet denetimine* tabidir ve yıllık faaliyet ve mali raporlarını ilgili makamlara sunmakla yükümlüdür. Ayrıca tüm vakıflar *tüzüklerinde yapacakları değişiklikler için devletten onay* almak zorundadır.

Son olarak *kapanma* durumunda vakfın varlıkları benzer amaçlarda çalışan diğer vakıflara devredilmektedir.

Görüldüğü üzere AB'de vakıflar kuruluşlarından kapanışlarına kadar, yani var oldukları sürece, benzer özellikler göstermektedir. Vakıf tanımındaki esas zorluk yasal gelenek ve kültürlerin çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır ki bu durum Türkiye için olduğu kadar AB vakıfları için de sorunlu bir alandır. Tanımın iyi ya da tam yapılmaması tartışmaya yol açabilir ve kamuoyunda vakıf müessesine duyulan gü-

ven ve ilgiyi azaltabilir. Ayrıca tanım karmaşası kendine has özellikleri olan bu önemli kuruluşların farklı rotada değerlendirilmeleri gereksinimi sebebiyle hukuki sorunlara da yol açabilir. Ayrıca bu istenmeyen durumun bir başka istenmeyen sonucu, tanımlardaki belirsizliklerin kamu yararı tanımına da sızması olacaktır. Aslında AB'ye üyelik sürecinde vakıf kurumu ve benzeri kuruluşlar, tarama sürecinin bir ilgi alanı olmamakla birlikte ileride AB Komisyonuna bağlı kurumlarca müktesebat kapsamına alınabilecek derecede önemlidir. Bundan amaç toplumsal yaşamın en önemli kurumlarından olan ve Avrupa'da sosyal ekonomi olarak tanımlanan sektörün ileride ülkemizde de yaratacağı istihdam ve katma değerdir. Böyle bir uyumun aranmasının ileride farklı ülke kuruluşları arasında bir yakınlaşma doğuracağı da ihtimal dâhilindedir.

Vakıf kültürünün öneminin ve yerinin belirlenmesi toplumumuza neler kazandırabilir?

Vakıflar geçmiş ve gelecek arasındaki çağdaş köprülerdir. Yurdumuz tarih öncesinden başlayarak çağlar boyu, üst üste çeşitli büyük medeniyetlere sahne olmuştur. Her medeniyet bir öncekinden etkilenmiş, bir sonrakini etkilemiştir. Her yeni siyasal otorite kendi kültürünü de ekleyerek mevcut eserlere yenilerini katmış, bugünkü eşsiz kültür mirasımız oluşmuştur. Gerçekten biz bugün tüm çağları aşarak sırasıyla Hatti, Hitit, Urartu, Frigya, Lidya, Likya, Grek, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı ve nihayet genç Türkiye Cumhuriyeti dönemi eserleri ile insanlığın en zengin kültür mirasına sahip olmanın gururunu yaşamaktayız. Bu kültür mirasının her dönemde koruyucu kurumları ortaya çıkmıştır ki bunun en bilineni şüphesiz vakıf kurumudur. Gerçekten vakıf, Türk kültürünün evrensel kültüre en önemli katkılarından biridir.

Ülkemiz vakıf kültürünün beşiği konumunda olup bu tarihsel mirasın yaşatılma-

sı için ayrıca sorumluluk üstlenmelidir. Tarihsel önemine ek olarak vakıf kurumunun geçen zaman ya da değişen koşullardan bağımsız bir önemi vardır, vakıflar sosyal adaletin gerçekleşmesi için son derece önemli kurumlardır. Bu önem günümüzde vakıfların hayır kurumu imajından çok insan hakları, demokrasi, özgürlük gibi önemli ve evrensel normlara ve haklara ilişkin konuların takipçisi ve izleyicisi olmaları ile ortaya çıkmaktadır. Günümüz vakıfları, klasik vakıflardan oldukça farklı bir görünüm arz etmektedir. Bugün için vakıflar ekonomik hayatın içinde, onu etkileyen ve gerektiğinde yön veren bir rol oynamaktadır. Eskiden sadece gayrimenkul gelirleri ile varlıklarını devam ettiren mistik ve statik vakıflar, günümüzde piyasa ekonomisi ve rekabet şartlarına uygun üretim yapan, hatta şirketlerle ortaklıkları olan dinamik kuruluşlara dönüşmüştür. Vakıflarda bu değişim ve dönüşüm doğal olarak denetim ve gözetim fonksiyonlarının da geliştirilmesine neden olmaktadır. Her ne kadar mevcut yasal çerçeve teşvik edici olmasa da vakıflar ülkemizin gitgide yapısal bir hâl alan yoksulluk ve benzeri birçok toplumsal sorununa çağdaş çözümler üretme potansiyeline sahiptir. Bunu başarmak için vakıfların kendilerini toplumsal sorunların belirtileri ile değil kaynakları ile mücadele edecek biçimde yenilemeleri gerekmektedir. Kısacası vakıf kurumu ve kültürü ülkemizin kalkınması ve demokratikleşmesi yolunda yararlanılabilecek önemli bir fırsat teşkil etmektedir. Bu da toplumumuz açısından önemli bir kazanımdır.

Vakıf geleneğinin sürdürülmesi için neler yapılmalıdır?

Günümüzde çağdaş uygarlık ilkeleri çerçevesinde kurulmaları özendirilen vakıfların değişen sosyal, kültürel, ekonomik ve diğer ihtiyaçlara süratle ayak uydurmaları ve sadece yardım kuruluşu olmadıklarını idrak etmeleri gerekmektedir. Ayrıca burada devlete de büyük sorumluluk düş-

mektedir. Devletin gerek mevzuatla gerekse uygulamada vakıfları teşvik edici olmadığı bir ortamda vakıf kurumunun hayatta kalması mümkün değildir.

(1) Vakıf geleneğinin sürdürülebilmesi için özellikle devlette yerleşik “vakıf kurumlarının vergi vermek yerine vakıf kurmakta oldukları veya vakıfların vergi kaçırma ve kara para aklamanın en önemli araçları” olduğuna ilişkin yaygın kanaatin yok edilmesi için gayret sarf edilmesi,

(2) Vakıf kurumundan başlamak üzere hesap verme noktasına kadar devletin tüm kurumlarının artık yerel değil, global düşünmesi,

(3) Vakıf geleneğinin tartışılmasında hep bir sorun olarak öne çıkan kamu vakıfları konusunun kökten halledilmesi, sosyal devletin vakıf kurmasındaki kaynak israfı, yetki gaspı ve vatandaş nezdinde gerçek kişilerin kurdukları vakıfları da etkileyen bu görüntünün bir an önce düzeltilmesi,

(4) Vakıf düşüncesinin ve kurumunun halka sevdirmesi için daha fazla çaba sarf edilmesi,

(5) Vakıflar Genel Müdürlüğünün temel işlevinin mühlak ve mazbut vakıfların yönetimi ile sınırlı olması, Vakıflar Genel Müdürlüğünün vesayet yetkilerinin sınır-

landırılması, Medeni Kanun’a göre kurulmuş vakıfların ve derneklerin bir çatı altında toplanarak bağımsız bir üst kuruluş yapılına gidilmesi,

(6) Vakıflara batı ülkelerindeki gibi vergisel avantajlar sağlanarak güçlü bir mali yapıya kavuşturulmaları,

(7) Vergi muafiyeti de dâhil tüm mevzuatın AB üyesi ülkelerdeki iyi uygulamalar çerçevesinde elden geçirilmesi,

(8) Vakıf kuran kişilerin ana varlık, amaca yönelik giderler, amaçların ihtiyacı karşılanması, iktisadi işletme faaliyetleri, kamuoyu nezdinde yaratılan farkındalık, açıklık, şeffaflık, hesap verebilirlik gibi yönetim ilkelerine uyum, kamu yükünü hafifletme, demokrasi ve katılımcılık kültürüne katkı gibi argümanlar çerçevesinde değerlendirilerek vakıf kurucularına kamuoyunun dikkatini çekecek bazı ayrıcalıklar tanınması,

(9) Devletin artık vakıf kurumunun özel hukuk tüzel kişisi olarak kendi kendine yeten ve yöneten bir kurum olduğunu kabul etmesi ve destek vermesi,

(10) Uluslararası ilişkilerin ve iş birliklerinin geliştirilerek vakıf kurumunun uluslararası bir kimlik edinmesinin yerinde olduğu görüşünü savunmaktayım.

“Vakıf Haritasının ve Tarihinin Gün Yüzüne Çıkarılması ve Korunması Gerekir”

Yaşar Baş

Türkiye’de yapılan vakıf araştırmalarını değerlendirir misiniz?

Türkiye’deki vakıf araştırmaları, genellikle akademik çalışmalara konu olmaktadır. Ayrıca merak duygusu ile kişiler vakıf araştırmaları yapmaktadır. Ancak bu ikincilerin yaptıkları çalışmalar, çoğunlukla

bir bütünlük ve sistematikten yoksun olarak ortaya çıkmaktadır ve dar çerçevede kalmaktadır.

Vakıf çalışmalarında, bir iskân yerindeki bir vakıf eserin veya bütün vakıfların belli zaman aralığındaki tarihi incelenmektedir. Bir yerde bulunan vakfın vakfedeni, vakfi-

Araştırmacı Yazar - yasarbas2000@gmail.com

Yayınlanandan Seçmeler: Afşin’de Eshab-ı Khef vakıfları. (2002). • *Türkler* (C. 7, ss. 286-300). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. Maraş çevresinde Dulkadirli ve Osmanlı vakıfları. (2005). • *I. Kahramanmaraş Sempozyumu* içinde (ss. 565-571). İstanbul.